

Опрацювання морфологічних норм української мови на засадах компетентнісного підходу

*Неллі БОНДАРЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

УДК 373.5.016:811.161.2

Статтю присвячено нововведеним до нової програми для 10-11 класів морфологічним нормам української літературної мови (рівень стандарту). Акцентовано особливості компетентнісного підходу до опрацювання норм, зосереджено увагу на складних випадках вживання іменника – засвоєнні теорії та формуванні навичок нормативного використання у мовленні.

***Ключові слова:** українська літературна мова; морфологічні норми; компетентнісний підхід; 10-ий клас.*

Постановка проблеми. Згідно з новою програмою для 10-11 класів здобувачі освіти опануватимуть норми сучасної української літературної мови. На відміну від традиційного, компетентнісний підхід до їх опрацювання не обмежується засвоєнням знань і формуванням умінь і навичок, а передбачає застосування складників, які комплексно впливають на якість унормування мовлення старшокласників. Це знання, уміння й навички, способи діяльності, досвід, ставлення, індикатори (вимірники компетентності).

Однією з важливих ознак культури мовлення є його **морфологічна правильність**. Вона передбачає дотримання правил змінювання слів, використання правильної граматичної форми змінюваних частин мови — іменника, прикметника, числівника, займенника, дієслова. На вибір правильної граматичної форми з-поміж кількох варіантів указують **МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ**. Вони регулюють вибір одного з варіантів форми слова і поєднання його з іншими словами. Так, правильною є форма *матерів*, але неприйнятна *статтів* (треба *статей*). В українській мові наявні дублетні нормативні морфологічні форми. Наприклад: *по-українськи* й

по-українському. Одна з двох морфологічних форм може бути більш уживаною, друга – вужчою за сферою вживання, застарілою (*дверями – дверми – дверима*). З огляду на значний обсяг програмового матеріалу щодо морфологічних норм, який виходить далеко за межі однієї статті, автор зосередить увагу на нормативному вживанні іменника.

Мета статті – акцентувати увагу науковців і вчителів-предметників на проблемних аспектах нововведених до програми морфологічних норм сучасної української літературної мови, надати методичні рекомендації щодо їх ефективного опрацювання.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанню мовних і зокрема морфологічних норм в українському мовознавстві й лінгводидактиці приділялося достатньо уваги. Окремі аспекти проблеми досліджували Бакум З. П., Горпинич В. О., Загнітко А. П., Плющ М. Я., Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В., Козачук, Г. О., Матвіяс І. Г., Мельничайко В. Я., Омельчук С. А., Селіванова О. О., Караман О. В. та ін. У полі зору вітчизняних і закордонних науковців – проблеми частиномовної класифікації, її когнітивного підґрунтя; опис граматичної категоризації у функціонально-семантичному, когнітивному й комунікативному аспектах; інвентаризація граматичних значень як компонентів граматичної категорії та засобів їх вираження в мові; опис морфологічних парадигм; сполучуваність і варіювання морфологічних засобів мови; еволюційні процеси у морфологічних категоріях і системах; комунікативна значущість граматичних класів і розрядів слів; опис граматичної організації тексту та ін. Усі ці напрями досліджень мовознавців украї важливі для методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти загалом і опрацювання морфологічних норм у курсі старшої школи зокрема.

У працях науковців витлумачено поняття мовної і морфологічної норми; з'ясовано, що саме регулюють норми в морфології; проаналізовано поширені відхилення від норми; з'ясовано їх причини; проаналізовано категорію роду; описано варіанти родової форми іменника; паралельні родові

форми іменника/займенника; визначено специфіку категорії числа в системі іменника; описано стилістичні аспекти функціонування частин мови тощо. Науковці (Н. В. Бондаренко, С. В. Косянчук) розробили методiku опрацювання норм сучасної української літературної мови для шкіл з навчанням російською мовою. Її реалізовано в підручниках для старшої ланки. З огляду на те що норми літературної мови нещодавно з'явилися в змісті програми для українськомовної школи, розроблення відповідної методики триває.

Виклад основного матеріалу.

Усвідомити необхідність вивчення морфологічних норм десятикласникам допоможе мотиваційна установка:

*Опрацювавши розділ, ви **пізнаєте** багато цікавого, **задієте** увесь спектр морфологічних засобів – частин мови, **удосконалите** вміння вільно використовувати їх у мовленні. Ви **реалізуєте** пізнавальну природу частин мови, **наповните** їх реальним змістом у процесі мовленнєвої діяльності, **покращите** вимову, **збагатите** словниковий запас, синтаксичний лад мовлення, **розвинете** інтелект.*

Ознайомлення з морфологічними нормами старшокласники розпочинають з іменника. Компетентнісний підхід спонукає до роботи з текстом, який містить норми, що викликають труднощі в засвоєнні.

Визначити рід відмінюваних іменників зазвичай нескладно, тому спостереження над ними можна здійснювати на будь-якому тексті. Рід підказують значення і граматична форма слова. **Труднощі у визначенні роду стосуються окремих груп слів.** Це **іменники з нульовим закінченням** (*тюль, розкіш, шампунь*); **омоніми** (*туш — фарба і туш — музичний твір*); **незмінювані іменники** (*Батумі, Онтаріо, шимпанзе, ООН*); **назви осіб за професією, посадою, званням** (*академік Савченко, професор Воронова, директор Кузьміна*); **складні слова** (*замок-блискавка*).

Удосконаленню навичок розрізнення роду іменників із нульовим закінченням та омонімів сприятиме виконання таких вправ:

1. Визначте рід іменників, доберіть до них прикметники й запишіть словосполучення.

Путь, нежить, глазур, антресоль, бра, пальто, мозоль, бандероль, фланель, аерозоль, рояль, тунель.

2. Прочитайте пари іменників чоловічого роду з кінцевим приголосним та іменників жіночого роду на *-а*, які різняться значенням. Складіть і запишіть речення з кожним зі слів пари.

1. Адрес (письмове привітання з нагоди ювілею) – адреса (місце проживання, перебування, знаходження). 2. Задум (план дій, намір, основна ідея твору) – задума (заглиблення в роздуми). 3. Кар'єр (місце відкритого добування корисних копалин; найшвидший біг коня) – кар'єра (просування по службі). 4. Округ (територіальна одиниця) – округа (навколишня місцевість). 5. Пар (поле сівозміни) – пара (газоподібний стан води).

З огляду на значну кількість порушення мовних норм поглибленого повторення потребує теорія, що стосується роду невідмінюваних іменників.

Компетентнісний підхід спонукає розпочати роботу над ними з тексту.

[Робота з текстом] 3. І. З'ясуйте значення слова *меценати*. Зробіть звуковий запис слів *вокзалу, американці*. Прочитайте текст, визначте його основну думку.

МЕТРО

Який вид міського транспорту найнадійніший, тобто працює за чітким графіком, без тягнучок і не залежить від примх погоди – снігових заметів чи зливи? Кожен скаже: «Це метро».

Першу в світі лінію метро було побудовано в Лондоні у 1863 році.

У Києві метрополітен могли побудувати набагато раніше, – одразу ж після лондонського. Ще 1884 року в нас знайшлися тямучі інженери, які запропонували провести підземну залізницю від Подолу до Бесарабки. Проте міська Дума відхилила проект як занадто дорогий. Меценати, які вклали б гроші в будівництво київського метро, знайшлися в 1916 році, та революція зруйнувала їхні плани.

Першу лінію Київського метрополітену – від центрального залізничного вокзалу до Дніпра – було побудовано в 1960 році. Вона мала

чотири підземні й одну наземну станції. Довжина лінії становила 5,2 кілометра.

Нині Київ неможливо уявити без метро — базового виду громадського транспорту столиці. Київський метрополітен справедливо вважається символом та окрасою міста, адже його станції є об'єктами архітектурного та культурного надбання, а три з них — «Вокзальна», «Хрещатик» та «Арсенальна» — пам'ятки архітектури.

Київське метро відоме як найглибше в світі. Воно має три гілки протяжністю 70 кілометрів, налічує 52 станції та щодоби перевозить півтора мільйона осіб. На його долю припадає понад 50% загального обсягу міських пасажирських перевезень. Розбудова Київського метрополітену триває.

В Україні метро мають також Харків та Дніпро. Відкритий 1975 року Харківський метрополітен має три гілки і налічує 30 станцій. У наймолодшого Дніпровського метрополітену, побудованого в 1995 році, поки що одна гілка і шість станцій. Прокладається підземка в Донецьку. Планується будівництво метрополітену в Запоріжжі, Одесі та Львові.

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Чому метро вважають найнадійнішим з-поміж міських видів транспорту?

2. Що нового про метро ви дізналися з тексту?

3. Який факт видався вам найцікавішим і чому?

4. Порівняйте переваги й недоліки користування метро та іншими видами транспорту; зіставте вартість проїзду в них і зробіть висновок.

5. Поясніть правопис слів *схованої*, *щодоби*. Розберіть за будовою слово *підземка*.

III. 1. До якого роду належить слово метро? Чи відмінюється воно?

2. Прочитайте поданий нижче матеріал і пригадайте вивчене.

Рід незмінюваних іменників іншомовного походження — загальних назв — визначається так:

— назви осіб чоловічої статі належать до чоловічого роду, а жіночої статі — до жіночого: *благородний месьє, справедливий рефері, відомий імпресаріо* (чол. рід); *юна фройляйн, строга фрау, літня мадам* (жін. рід);

— назви тварин належать до чоловічого роду: *терплячий поні, прудкий кенгуру, неповороткий коала* (винятки: *цеце* (муха), *путасу, івасі* (риба) — належать до жіночого роду);

— назви неістот належать до середнього роду: *сьогоднішнє меню, приватне таксі*.

Рід частини іменників визначається за родовою назвою: *смачний сулугуні* (сир — чол. рід); *руйнівний цунамі* (вітер — чол. рід); *цілюща боржомі* (вода — жін. рід); *морожена кольрабі* (капуста — жін. рід); *свіжа салямі* (ковбаса — жін. рід).

Рід незмінюваних географічних назв визначається на основі загальної назви (держава, місто, озеро, річка, гора, острів): *американське Сан-Франциско* (місто — серед. рід); *бурхлива Арагві* (річка — жін. рід); *висока Ай-Петрі* (гора — жін. рід); *безкрая Калахарі* (пустеля — жін. рід); *екзотичний Борнео* (острів — чол. рід).

Рід незмінюваних назв органів преси, громадських організацій, команд також визначається за родовою назвою: *популярна «Вашингтон пост»* (газета — жін. рід); *перемогла «Челсі»* (команда — жін. рід).

Рід незмінюваних аббревіатур відповідає роду стрижневого слова: *СОТ* (Світова організація торгівлі) — жін. рід; *СОУ* (Спілка офіцерів України) — жін. рід.

Закріпленню вивченого сприятиме виконання вправ, де представлено кожен пункт розлогого правила, а також дискусія під час уявного круглого столу. Як домашнє завдання доцільно запропонувати вправу на редагування.

4. Визначте рід незмінюваних іменників і запишіть словосполучення, ставлячи прикметники в потрібній формі.

Київськ.. метро, центральн.. авеню, корисн.. фейхоа, вигран.. парі, рожев.. фламінго, кумедн.. шимпанзе, австралійськ.. кенгуру, військов.. аташе, вишукан.. леді, смачн.. путасу, люб'язн.. портьє, всесвітньо відом.. «Ла Скала», курортн.. Сочі, далек.. Капрі, руйнівн.. торнадо, найближч.. АЗС, сьогоднішн.. «Нью-Йорк Таймс», розширен.. ЄС.

[Круглий стіл] **5.** Ви – група мовознавців. Приводом для зібрання стало те, що диктори одного з телевізійних каналів відмінюють незмінювані іменники. Обговоріть факт такого довільного тлумачення норм української літературної мови. Виробіть рекомендації для ЗМІ. Оприлюдніть їх.

6. Визначте рід аббревіатур і запишіть речення, вживаючи слова з дужок у минулому часі.

1. Близько півночі над Печерськом (пролетіти) НЛО. 2. ООН (почати) реалізовувати програму врегулювання ситуації на Близькому Сході. 3. МЗС України (викласти) свої пропозиції з питання врегулювання ситуації на Донбасі. 4. УНІАН (повідомити) про результати зустрічі президентів України та Литви. 5. ДПС (розшукати) кілька викрадених автомобілів. 6. ВООЗ (розробити) програму боротьби з небезпечною епідемією.

[Вправа на редагування] **7.** Прочитайте. Знайдіть помилки й запишіть виправлені речення.

1. ООН розробило заходи щодо мирного врегулювання на Сході. 2. ЄС розширило межі за рахунок вступу нових держав. 3. Найсмачнішим з-поміж закусок було саямі. 4. На сніданок подали свіже сулугуні з омлетом. 5. Гості смакували приготований звечора желе. 6. Кумедна коала розважала відвідувачів зоопарку.

Опрацювання норм правильного вживання **іменників спільного, або подвійного, роду** – чоловічого чи жіночого залежно від статі особи, яку вони називають – також доцільно розпочати зі спостереження над їх функціонуванням у зв'язному висловленні – тексті.

[Робота з текстом] **8.** З'ясуйте значення слова *емігрант*. Зробіть звуковий запис слова *призémлення*. Прочитайте текст, визначте його основну думку, тип і стиль мовлення.

12 квітня світ відзначає Міжнародний день авіації та космонавтики, а Україна – ще й День працівників ракетно-космічної галузі. У 1961 році космічний корабель «Восток-1», пілотований Юрієм Гагаріним, уперше в історії людства за 108 хвилин облетів довкола Землі та здійснив успішне приземлення. Для жителів планети розпочалася нова ера – космічна.

У розвитку космонавтики Україна й українці відіграли вирішальну роль. Політ Юрія Гагаріна відбувався під керівництвом видатного **вченого-конструктора**, автора практично всіх радянських космічних розробок українця Сергія Корольова, уродженця міста Житомира. А першовідкривачем космосу був чернігівець Микола Кибальчич, геніальний **винахідник-самоук**, який розробив проект літального апарату з ракетним двигуном, систему стійкості міжзоряного «човна», прийом управління польотом...

Наш співвітчизник академік Михайло Янгель був головним керівником радянської космічної програми, розробником кількох поколінь стратегічних бойових ракет.

Його спадкоємцем теж став українець, **учений-розробник** ракетних двигунів Володимир Челомей (Чоломій).

В Одесі народився засновник рідинного ракетного двигунобудування академік Володимир Глушко. На його двигунах піднімались у міжзоряні світи кораблі «Восток», а також **ракети-носії** «Протон», багаторазові ракетно-космічні комплекси «Буран» та «Енергія».

Першим українцем, який у серпні 1962 року вийшов на вселенські космічні траси, був **льотчик-космонавт** Павло Попович. Він народився у селищі Узині (нині це місто) на Київщині.

Першим і поки що єдиним космонавтом у незалежній Україні залишається Леонід Каденюк – син учителів із села Клішківці Чернівецької області. Буковинець полетів у космос 1997 року у складі міжнародної українсько-американської експедиції.

Вихідці з України роблять значний внесок у розвиток світової космічної галузі. Так, Роберта Лінн Бондар стала першою в Канаді **жінкою-космонавтом** і **лікаркою-невропатологом**, яка побувала в космосі. Вона народилася в родині етнічних українців, вихідців із села Городенки на Івано-Франківщині.

Брюс Едвард Мельник здійснив польоти в космос у 1990 і в 1992 роках.

Перший політ Джудіт Резник відбувся 1984 року. Донька українських емігрантів провела в космосі 145 годин, облетіла Землю 96 разів.

Гайдемарі (Гайде-Марія) Марта Стефанишин-Пайпер, **жінка-астронавт**, теж народилася в родині емігрантів із села Якимова Львівської області.

Тож Україна має повне право називатися космічною державою навіть нині, коли з відомих воєнних, економічних і політичних причин кількість космічних польотів за участі нашої держави скоротилася. Сподіваймося, що це тимчасово (*за Г. Рудем*).

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Яке свято відзначає світ 12 квітня?
2. Завдяки чому став можливий політ Юрія Гагаріна?
3. Що вам відомо про піонера космосу Миколу Кибальчича? Знайдіть додаткову інформацію про нього в інтернеті.
4. Які аргументи дають право вважати Україну космічною державою?
5. Як ви оцінюєте космічні перспективи нашої держави?
6. Поясніть правопис слів *приземлення*, *рідинного*.

III. Розберіть за будовою виділені слова. На які питання вони відповідають? Що означають? До яких слів відносяться? Чи можна вважати ці слова означеннями, їх різновидом – прикладкою?

Останнє завдання є перехідним місточком до засвоєння теорії.

Складні іменники прикладкового характеру, утворені з двох незалежних слів без з'єднувального голосного (*інженер-конструктор*, *генерал-лейтенант*, *жар-птиця*), а також зі слів, що означають близькі

поняття (*щастя-доля, батько-мати, диван-ліжка, бал-маскарад*), пишуться через дефіс.

Окремої уваги потребують норми вживання складних слів прикладкового характеру, що включають незмінюваний іменник або іменники різного роду.

В іменниках з незмінюваним першим складником рід визначається відмінюваним словом: 1. *У будинку навпроти відкрили новий кафе-бар.* 2. *У приватній кафе-кондитерській завжди свіжа випічка.*

У складних іменниках з обома відмінюваними компонентами рід визначається словом, яке має більш загальне, ширше значення і зазвичай стоїть першим: *Публіка була задоволена урочистим концертом-презентацією до чергової річниці від дня народження Тараса Шевченка.*

Норми використання таких слів доцільно відпрацьовувати на матеріалі окремих речень з огляду на штучність навмисного насичення текстів означеними формами.

9. Поясніть написання і визначте рід складних слів. Складіть і запишіть із цими словами речення, у яких був би чітко означений їх рід.

Зразок. *Колишні студенти не забувають свою альма-матер.*

Альма-матер, плаття-костюм, бібліотека-музей, штаб-квартира, луна-парк, сон-трава, диван-ліжка, виставка-продаж, гамма-ніж, інтернет-кафе, програма-максимум, меч-риба, какао-порошок.

[Робота в парах] **10.** Вислухайте друга (подругу), який (яка) просить у вас поради з певної проблеми. Дайте другові (подрузі) слухну пораду, поділіться власним досвідом.

11. Спишіть речення, ставлячи прикметники і складні іменники з дужок у потрібній формі; обґрунтуйте написання.

1. У розробці нов., більш сучасн. (ракета-носій) брало участь конструкторське бюро «Південне». 2. На дівчині була чорна шкіряна куртка з металев.. (замок-блискавка). 3. Письменник заінтригував читачів сюжетом нов.. (роман-есе) «Претендент». 4. Актор жестикулював рукою із дорог..

(перстень-печатка). 5. Найновіш.. (експрес-інформація) про цю подію можна прочитати в Інтернеті.

Чимало труднощів викликає правильне вживання іменників – назв осіб за професією. Причиною є їх родова належність.

Опрацювання іменників – назв осіб за професією, що позначають осіб обох статей, доцільно розпочати зі спостереження над текстом, який містить виучувану форму.

[Робота з текстом] **12.** І. З'ясуйте значення слова *пóпит*. Зробіть звуковий запис слова *десятилі́ття*. Прочитайте текст, визначте його основну думку. Яку важливу інформацію ви додали б до вміщеної в тексті?

НА ЩО ЗДАТНІ ПРОГРАМІСТИ

Останніми десятиліттями людство значно розвинулось у сфері інформаційних технологій. Вони змінили світ і продовжують відігравати ключову роль у подальшому технічному й інтелектуальному прогресі.

У країнах Європи майже кожна доросла людина щодня використовує багато електротехніки, зокрема комп'ютери, мобільні телефони та планшети.

Усі ці пристрої потребують постійного догляду та вдосконалення. Тому й утворилась окрема галузь для таких потреб. Її представляють спеціалісти з інформаційних технологій (скорочено — ІТ). Вони розробляють алгоритми та програми для технологій. Звідси й походить назва – programmer.

Програміст — фахівець, що розробляє програмне забезпечення (ПЗ). Більшість людей, далеких від програмування, навіть не здогадуються про розмаїття напрямів, які включає професія **програміста**. Адже крім домашніх та офісних комп'ютерів існують ще мобільні пристрої, промислові та інші комп'ютери. Різноманітність комп'ютерної техніки зростає з кожним роком, розширюються і сфери її застосування. Сучасному **програмістові** не обійтися без знання англійської мови. Він повинен відмінно розбиратися в будові комп'ютерів, знати принципи його роботи й володіти технікою швидкого друку на клавіатурі наосліп.

Професія **програміста** стає все більш запитаною. Це одна з найбільш високооплачуваних професій в Україні. Наші фахівці користуються значним попитом на світовому ринку.

Високопрофесійний **програміст** здатен творити дива. Він перекладає роботу людини «на плечі» комп'ютера, вчить комп'ютер допомагати людині. Комп'ютер виконує «нудну» роботу, а люди мають більше часу на творчість, навчання та розваги (з інтернету).

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Хто такі програмісти?
2. Дівчата чи юнаки частіше вибирають професію програміста? Як називається спеціаліст — особа жіночої статі?
3. Що нового ви дізналися про професію програміста? Чи виникло у когось із вас бажання стати програмістом?

III. Випишіть із тексту виділене слово в різних формах; визначте його рід; з'ясуйте, осіб якої статі воно позначає і чи вживається щодо осіб протилежної статі (скористайтеся поданим нижче теоретичним матеріалом).

Чимало назв осіб за професією, посадою чи званням має **нормативні паралельні форми чоловічого і жіночого роду**: *журналіст* — *журналістка*, *офіціант* — *офіціантка*, *перекладач* — *перекладачка*, *гімнаст* — *гімнастка*. Однак багато іменників не утворюють таких співвідносних форм і позначаються іменниками чоловічого роду: *доброволець Аміна Окуєва*, *полководець Софія Ружинська*, *науковець Людмила Ковальчук*, *академік Олександра Савченко*, *міністр Лілія Гриневич*.

Іменники жіночого роду стилістично нейтральні. Їм надається перевага в розмовному, художньому і публіцистичному стилях. В офіційно-діловому мовленні професії, посади, звання осіб жіночої статі позначаються іменниками чоловічого роду: *прокурор Кутова*, *адвокат Журавльова*.

Деякі назви професій, посад і звань — іменники жіночого роду із суфіксом *-к(а)* не відповідають літературній нормі: *завучка*, *хімічка*,

поштарка, двірничка. Знижений стилістичний відтінок мають назви осіб жіночої статі із суфіксами *-их(а), -и(а)*: *сторожиха, бібліотекарша*.

Останнім часом у мові активізується утворення парних відповідників жіночого роду, які все частіше використовують у мовленні, хоча деякі форми незвичні для слуху досвідченого мовця (*депутатка, директорка*). Проте штучно стимулювати цей процес не слід, бо нестримна фантазія окремих «мовотворців» може призвести до спотворення мови («*історикиня*», «*наукиня*» тощо).

Засвоєння теорії доцільно закріпити лінгвістичним експериментом і виконанням вправ.

13. Здійсніть лінгвістичний експеримент. Перегляньте текст із вправи **10**. Утворіть форму жіночого роду від назви професії *програміст* і спробуйте вжити її паралельно з назвою осіб чоловічої статі (усно). Зробіть висновок, наскільки доцільне використання відповідника жіночого роду саме в цьому тексті.

[Робота в парах] **14.** Поцікавтеся один в одного професіями ваших батьків.

15. I. Користуючись тлумачним словником наприкінці підручника, з'ясуйте, чи відповідають мовним нормам утворені учнем пари іменників — назв осіб за професією та іншими ознаками. Чи всі наведені іменники чоловічого роду мають відповідники жіночого?

II. Запишіть свій варіант.

Співак — співачка, сусід — сусіда, митник — митниця, музикант — музика, німець — німкеня, викладач — викладачка, голландець — голанка, маляр — малярка, лауреат — лауреатка, технік — технічка, китаєць — китайка, олімпієць — олімпійка, штукатур — штукатурка, швейцар — швейцарка, бейсбол — бейсболка.

16. Доберіть (по можливості) до назв осіб чоловічої статі за професією і посадою відповідні назви осіб жіночої статі, запишіть їх парами. Визначте сферу вживання слів кожної пари.

Педагог, льотчик, співак, композитор, акомпаніатор, керівник установи, радник, оператор, державний службовець, приватний підприємець, балерина, поет, актор, ректор, слідчий, інструктор, кранівник, прокурор, секретар,

гімнаст, художник-графік, бізнесмен, акробат, кравець, агроном, поліцейський.

17. З'ясуйте, чи всі наведені назви осіб (зокрема жінок) за професією (посадою, родом діяльності) відповідають мовним нормам. Запишіть правильно невідповідні нормам слова (словосполучення).

Льотчиця, оглядач, модельєрка, заступниця директора, кравчиня, керівниця, закрійниця, бухгалтериса, візажистка, фізичка, ткачиха, водійка, економіст, інженер-конструкторка, брокерша, косметологиня, спеціальна кореспондентка, контролер, тренерка, режисер-постановниця, референтка.

[Вправа на редагування] **18.** Визначте речення з помилками і запишіть їх правильно.

1. Заява пишеться на ім'я директриси. 2. Нова головна бухгалтерша дуже вимоглива. 3. Видавництво «Родовід» оголошує конкурс, на заміщення вакантних посад перекладачки англійської та німецької мов. 4. Касирша Марина у відпустці у зв'язку з весіллям. 5. На урочисту подію до Українського дому прибули відомі депутатки, депутати, громадські діячі й діячки, бізнесмени й бізнесвуменки, вчительки й учителі, письменники й письменниці, артисти й артистки. 6. Головна інженерка Шпильова підготувала свої зауваження до проекту реконструкції заводу. 7. Контроль за виконанням наказу покладено на заступницю генерального директора Іваненко К. В.

[Робота в групах] **19.** Подискутуйте. Висловіть аргументовану згоду (незгоду) з такими твердженнями.

1. Політика — суто чоловіча справа.
2. Школі бракує вчителів-чоловіків.
3. Для жінок не може бути обмежень у виборі професії.
4. Існують професії, небажані для чоловіків.

Окремої уваги потребують багатозначні слова й омоніми, в яких закінчення родового відмінка однини залежить від значення: *Алжира* (міста) — *Алжиру* (країни); *бала* (одиниці виміру, оцінки) — *балу* (танцювального вечора); *Борица* (прізвища) — *борицу* (страви); *Бурищина* (селища) — *бурищину* (матеріалу); *буряка* (окремої рослини) — *буряку* (збірного

поняття); *Кизила* (міста) — *кизилу* (рослини); *листопада*(місяця) — *листопаду* (процесу); *пояса* (предмета) —*поясу* (просторового поняття); *соняшника* (окремої рослини) —*соняшнику* (збірного поняття, наприклад, *насіння соняшнику*).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Системне впровадження компетентнісного підходу до засвоєння старшокласниками морфологічних норм української мови сприятиме кращому їх усвідомленню, міцнішому засвоєнню й щоденному застосуванню, що позитивно позначиться на якості мовлення. Наступність і перспективність досліджень потребує комплексного врахування розвитку ключових компетентностей, визначених законодавчою базою Нової української школи.

The article is devoted to the newly introduced program for grades 10-11 for the morphological norms of the Ukrainian literary language (standard level). The peculiarities of the competent approach to working out norms are emphasized, attention is focused on complex cases of the use of the noun - the assimilation of theory and the formation of normative use skills in speech.

Key words: *Ukrainian literary language; morphological norms; competency approach; 10th grade.*

Література

1. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії. Київ, 1991. 169 с.
2. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Ленинград: Наука, 1984.
3. Буланин Л. Л. Трудные вопросы морфологии. Москва: Просвещение, 1976.
4. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови. Київ: Наукова думка, 1987.
5. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988. 256 с.
6. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ: Академія, 2004. 335 с.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Донецьк: ДонДУ, 1996. 437 с.
8. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва: Институт языкознания РАН, 1997. 330 с.
9. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія: у 2-х ч. Київ: Видавництво Київського університету ім. Тараса Шевченка, 1961. 172 с.
10. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. Київ: Радянська школа, 1973. 188 с.

11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.